

утримання робітників в бурякоцукрових господарствах, розробленою Харківською губернською санітарною радою спільно з власниками господарств. За надану медичну допомогу хворі вносили певну плату. Незаможні мешканці міста і найбільше селянство медичну допомогу отримували безкоштовно. В кожній лікарні були безкоштовні ліжка, крім цього, земства повітів асигнували кошти на лікування незаможних у міських лікарнях, на поїздки з метою консультацій та лікування в інші губернії. Безкоштовно їм відпускалися й ліки. Розміри медичної допомоги населенню з кожним роком зростали. Відбувалося це за рахунок збільшення земського медичного персоналу та відкриття нових лікарень і амбулаторій у зв'язку із скороченням території лікарської дільниці.

В основі земської медицини були принципи загальнодоступності і безплатності. Саме в земській медицині виник найбільш прогресивний принцип дільничного обслуговування сільського населення – одне з найбільших досягнень земської медицини, яке реально забезпечило населенню загальнодоступну медичну допомогу. Були закладені основи медичної служби на селі, що є цінним історичним досвідом. При цьому важливо підкреслити науковий підхід земських лікарів до формування такої служби.

Отже, інститут земств відіграв значну роль в організації медичної справи.

РОБОТИ М.В.ВАРАДІНОВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

С.І. Дегтярьов

Тривалий час ім'я нашого земляка Миколи Васильовича Варадінова - юриста та історика - було невідоме для широкого загалу. Його творчий доробок складає понад 20 статей та 10 монографій, присвячених історії, праву, освіті та медицині. До жовтневої революції 1917 р. життя та творчість Варадінова хоча і висвітлювалися, але не дуже широко. Після 1917 р. цього практично не робилося з ідеологічних міркувань.

Микола Васильович Варадінов народився 6 грудня 1817 р. за одними даними в м. Полтаві [1], за іншими - в м. Ромнах Полтавської губернії [2] в сім'ї купця. Його батько, ймовірно, володар однієї з перших у м. Ромнах мануфактур, де вироблялися різні тканини та хустки [3]. В 1838-1841 рр. Микола Варадінов навчався на юридичному факультеті в Дерптському університеті, де отримав ступінь кандидата. По закінченні університету він працював учителем російської мови та викладав у

дворянському училищі в Аренсбурзі. Пізніше став чиновником з особливих доручень при генерал-губернаторі прибалтійських губерній та управителем при його канцелярії в Ризі. З 1849 р. працював у Петербурзі в Міністерстві внутрішніх справ на посадах у департаменті економії, призначався членом рад у справах книгодрукування, головного управління у справах друку, міністра внутрішніх справ. Декілька разів займав посаду начальника цензурного відомства. Певний час був редактором «Журнала Министерства Внутренних Дел» та офіційної газети «Северная Почта». Помер М.В.Варадінов 27 липня 1886 р. в Гатчині в чині таємного радника [4].

Окрім того, що Микола Варадінов мав наукові ступені доктора права (1847) та доктора філософії (1858), він був також членом Санкт-Петербурзького та Віденського фармацевтичних та інших вчених товариств.

Роботи Миколи Васильовича містять у собі велику кількість фактичного матеріалу, який висвітлює розвиток медицини та системи охорони здоров'я середини - другої половини XIX ст. Ця тема висвітлена автором у трьох монографіях та трьох статтях.

Першою працею була книжка Варадінова «Лечение кумысом», видана у Санкт-Петербурзі в 1859 р. Вона була написана після відвідування автором місцевостей та закладів, де практикувалося лікування кумисом. Ця праця була путівником і настановою для бажаючих лікуватися таким чином. Варадінов висвітлив у ній методи кумисолікування, час, коли треба пити кумис в лікувальних цілях та як при цьому потрібно харчуватися. Автор намагався знайти найкращий спосіб лікування, наводячи приклади, як і коли вживають кумис татари, киргизи, башкіри [5].

Найвідомішою працею Варадінова в галузі історії медицини слід назвати його «Аптекарьский устав» (1880). Тут ним повністю розглядається історія фармацевтики Росії, а у кінці подається так званий Аптекарьський устав, складений на основі російських законодавчих актів. Подана дуже детальна інформація про всі медичні установи та їх еволюцію в Російській імперії. Частина розділів присвячена аптечній справі на українських землях («Аптека для солдат в Кіеве», «Учреждение вольных аптек в Костроме и Нежине») [6].

Чимало інформації з історії медицини містить у собі восьмитомна «История Министерства внутренних дел» М.Варадінова. Це найвідоміша його праця, яка й понині використовується істориками для досліджень багатьох сторін життя суспільства Російської імперії XIX ст. Микола Варадінов розглянув історію міністерства внутрішніх справ з моменту його заснування в 1802 р. і до кінця 50-х років XIX ст. Весь цей час автор поділив на три періоди: 1-й - період початкового становлення

міністерства з 1802 по 1809 рік, 2-й - період перетворень міністерства з 1810 по 1825 рік (19 листопада) і 3-й - період становлення міністерства в тому складі, в якому воно ще залишалося на момент написання книги з 19 листопада 1825 р.

В цій праці подана інформація, наприклад, про Медичну Раду та її компетенцію в складі міністерства внутрішніх справ, медичний департамент. Розглядаючи функції міністерства, автор приділяє велику увагу і медичній сфері. Тут він подає дані про стан захворюваності в державі, про заходи, які застосовуються для боротьби з різними хворобами. Подано значний обсяг інформації про епідемії в Російській імперії [7].

З медициною та медичними установами пов'язані також статті М.В.Варадінова «Училища нянек и фельдшерниц при С.-Петербургомском воспитательном доме», «Выпуск воспитанниц из училища фельдшерниц» та «Отчет о состоянии общественного здоровья и деятельности больниц гражданского ведомства в Империи за 1859 г. по приказанию г. Министра Внутренних Дел, составленный Медицинским Департаментом, 1861 г.». Остання стаття містить у собі дані про погодні умови та урожайність в імперії, про найбільш поширені хвороби. Причому інформація подається за 1855-1859 рр. - останні роки порівнюються з попередніми [8].

Загалом всі праці М.В. Варадінова містять у собі, окрім його висновків, велику кількість різноманітного статистичного матеріалу. Це є характерною особливістю його праць і результатом вивчення автором матеріалів багатьох тогочасних архівів. В наш час праці Варадінова знову набувають актуальності вже як джерела до вивчення різних сторін життя суспільства Російської імперії ХІХ ст., в тому числі історії медицини та системи охорони здоров'я.

Література та джерела

1. Венгеров С.А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых. - С.-Петербург, 1895. - Т. IV, отд. 2. - С. 79-81; Album Academicum der Kaiserlichen Universitat Dorpat. - Dorpat, 1889. - С. 280.
2. Власенко В.М. Варадінов Микола Васильович // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. - Суми, 2004. - С. 62.
3. Ромни. Історико-краєзнавчий нарис. - Харків: Прапор, 1968. - С. 34.
4. Венгеров С.А. Указ. соч. - С. 79.
5. Варадінов Н. Лечение кумысом. (Из путевых записок 1858 года) // Земледельческая газета. - 1859, 28 июля. - № 60. - С. 473-474.
6. Он же. Аптекарский устав, извлеченный из свода законов, полных собраний законов, опубликованных циркуляров министерства внутренних дел, постановлений медицинского совета и разъясняемый

историею законодательства. - СПб.: Типография министерства внутренних дел, 1880. - 12, LXX, 166 с.

7. *Он же*. История Министерства Внутренних Дел. - СПб.: Типография Министерства Внутренних Дел, 1858-1863. - Т. 1-7.

8. *Он же*. Отчет о состоянии общественного здоровья и деятельности больниц гражданского ведомства в Империи за 1859 г. по приказанию г. Министра Внутренних Дел, составленный Медицинским Департаментом, 1861 г. // Журнал Министерства Внутренних Дел. - 1861. - № 11. - С. 1-20.

ЗЕМСЬКИЙ ЛІКАР ВАСИЛЬ ШЕБОЛДАЄВ

В.М. Власенко

З-поміж когорти відомих земських лікарів Чернігівської губернії останньої третини XIX ст. почесне місце належить Василю Валентиновичу Шеболдаєву. Титулярний радник, громадський діяч, гласний Конотопського повітового і Чернігівського губернського земств наприкінці 80-х – на початку 90-х років XIX ст., він тривалий час працював старшим лікарем, завідувачем хірургічного відділення Чернігівської губернської лікарні. З часом очолив губернську лікарню.

Важливим джерелом при дослідженні фахової діяльності лікаря є періодичне видання «Земский сборник Черниговской губернии». На його сторінках можна знайти дані про громадську діяльність Шеболдаєва. До повітового земства Василь Валентинович обирався від курії земельних власників. Конотопське земство неодноразово делегувало його до складу губернського земства. Він працював у складі різноманітних земських комісій, зокрема, санітарної та кошторисної [1].

Шеболдаєв був членом Товариства чернігівських лікарів, на засіданнях якого виголосив кілька доповідей, що зацікавили тогочасний науковий світ. Так, у травні 1891 р. лікар продемонстрував хворого з навкісною раною на шиї, з розкритою глоткою, у листопаді 1891 р. зробив доповіді про особливі випадки в його хірургічній практиці та про трактирну систему продовольства у губернській земській лікарні [2], у жовтні 1892 р. розповів про спільні заходи медичного товариства і санітарної ради при Чернігівській губернській земській управі у справі боротьби з дифтерією та про атавізми у людей [3]. Василь Валентинович відзначився і на ниві підготовки середнього медичного персоналу, викладаючи у місцевій фельдшерській школі.

Шеболдаєв брав активну участь у роботі фахових з'їздів. Так, на V з'їзді лікарів і представників повітових земств Чернігівської губернії, що відбувся 15-23 вересня 1890 р. у приміщенні Чернігівської міської